

SENZIBILNOST ZA NASILJE NAD STARIJIMA KOD STUDENATA: MOGUĆNOSTI INTERVENCIJA KROZ NASTAVNI PROGRAM

SAŽETAK

Primarni cilj rada je evaluacija djelotvornosti nastave iz kolegija Socijalna gerontologija u području razvijanja senzibilnosti studenta za problem nasilja nad starijima u obitelji. Sekundarni cilj je prikaz mogućnosti evaluacije doprinosa pojedinih oblika nastave u postizanju očekivanih obrazovnih ishoda i poticanje sličnih istraživanja u području djelotvornosti obrazovnog procesa na Studiju za socijalni rad.

U istraživanju su sudjelovali studenti treće godine Studijskog centra socijalnog rada (N=91). Podijeljeni su u dvije skupine: a) studenti koji su samo slušali predavanje iz Socijalne gerontologije, b) seminaristi iz kolegija Socijalna gerontologija koji su detaljnije obrađivali temu nasilja nad starijima nakon što su o tome slušali na predavanju. Rezultati su pokazali da se na početku nastave ove dvije skupine studenata nisu značajno razlikovale u stupnju senzibilnosti. Obje skupine su početno po-

¹ Mr. sc. Ljiljana Muslić, psihologinja, e-mail: ljmuslic@pravo.hr

² Dr.sc. Silvia Rusac, socijalna radnica, e-mail: srusac@pravo.hr

³ Prof. dr. sc. Marina Ajduković, psihologinja, predstojnica Zavoda za socijalni rad i Katedre za teoriju i metodologiju socijalnog rada, e-mail: marina@dpp.hr

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: srpanj, 2008.
UDK 378.147:364.271-053.9

Ljiljana Muslić¹
Silvia Rusac²
Marina Ajduković³
Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog rada

Ključne riječi:

evaluacija djelotvornosti
nastave, senzibilnost za nasilje
nad starijim osobama,
socijalna gerontologija.

kazale visok stupanj senzibilnosti za nasilje nad starijima. Tijekom nastave do statistički značajnog povećanja senzibilnosti došlo je kod skupine studenata koji su slušali samo predavanje o nasilju nad starijima, ali ne i kod studenata koji su tu temu produbili kroz seminarsku nastavu.

Istraživanje u cjelini pokazuje kao je nužno sustavno evaluirati ne samo proces već i ishode nastave kako bi se na najbolji način balansirali pojedini oblici nastave u cilju postizanja očekivanih obrazovnih ishoda.

UVOD

Sastavni dio unapređivanja bilo koje znanstvene discipline, pa tako i socijalnog rada, je razvoj stupnjevitog obrazovanja koje uključuje znanstveno i stručno obrazovanje, te uključivanje novih sadržaja u obrazovni program. Obrazovanje socijalnih radnika u stalnoj je interakciji s društvom koje se snažno mijenja kod nas i u cijelom svijetu, te se ono stalno mora unapređivati (Ajduković, 2001.). Značajan aspekt obrazovanja socijalnih radnika je razvoj kritičnog stava prema profesiji, ali i prema društvenim procesima i odnosima. Suvremeno obrazovani socijalni radnik, koristeći znanost socijalnog rada, treba vidjeti socijalne procese i odnose na specifičan način i biti spreman u skladu s tim znanjem praktično djelovati (Sing, 2002.). Stoga se socijalni rad kao profesija i znanstveno područje mora kontinuirano razvijati tako da što bolje odgovori na te izazove. Obilježje djelotvornog obrazovanog programa iz socijalnog rada je dinamičnost i otvorenost, spremnost i sposobnost za unapređivanje i promjene u interakciji s potrebama pojedinaca, grupa, zajednica i društva koje se danas snažno mijenjaju u cijelom svijetu (Ajduković, 2003.).

Na zajedničkoj skupštini IASSW-a i IFSW-a u Adelaidu, Australija, 2004. godine usvojen je dokument »Globalni standardi za obrazovanje i obuku u socijalnom radu« (Ajduković, 2005.). Među ciljevima nastavnog programa i očekivanim rezultatima, naglašava se između ostalog i :

- Specifikacija ciljeva i očekivanih obrazovnih rezultata nastavnih programa.
- Odražavanje vrijednosti i etičkih principa profesije prilikom izrade i provođenja svojih nastavnih programa.
- Određivanje metoda poučavanja i načina na koji su povezani s postizanjem kognitivnog i emocionalnog razvoja studenata socijalnog rada.
- Utvrđivanje pokazatelja kako program odražava ključno znanje, procese, vrijednosti i vještine profesije socijalnog rada primijenjene u specifičnim kontekstima u stvarnosti.
- Utvrđivanje pokazatelja o tome kako studenti socijalnog rada postižu početnu razinu stručnosti s obzirom na samoreflektivnu upotrebu vrijednosti, znanja i vještina socijalnog rada.
- Samoevaluacija sa ciljem procjene stupnja ostvarivanja programskih ciljeva i očekivanih rezultata.

Uzimajući u obzir navedene preporuke za postizanjem djelotvornijih obrazovnih programa iz socijalnog rada i potreba za uvođenjem novih sadržaja u nastavne programe obrazovanja budućih socijalnih radnika, potaknuli smo obogaćivanje kolegija Socijalna gerontologija područjima od društvenog značaja za starije osobe, a u skladu sa svjetskim trendovima obrazovanja iz ovog područja. Kako se sve veći značaj pridaje znanstvenoj evaluaciji nastavnih intervencija i akcijskim istraživanjima, odlučili smo provjeriti djelotvornosti jedne od uvedenih intervencija u nastavni program u akademskoj godini 2007./2008.

Suvremeno određenje socijalnog rada naglašava akcijsku komponentu socijalnog rada, te je velika pozornost posvećena ljudskim pravima i osnaživanju. Ajduković (2005.) navodi da obrazovanje za socijalni rad nedvojbeno treba predstavljati integrirani i uzajamno prožeti sustav dodiplomskog, poslijediplomskog i sustavnog cjeloživotnog stručnog obrazovanja. Na svakoj od tih razina treba osposobiti socijalne radnike za usvajanje znanja, vrijednosti i vještina, koje će biti dobar temelj razumijevanju i učinkovitom djelovanju na smanjivanju socijalnih problema i njihovih posljedica, te planiranju socijalnih intervencija u skladu s trendovima socijalnog razvoja Hrvatske, ali i u skladu s poimanjem i načelima suvremenog socijalnog rada kao profesije u međunarodnim razmjerima. Upravo smo u novo uvedenim sadržajima u nastavni program Socijalne gerontologije bili usmjereni na usvajanje znanja i vještina već na dodiplomskom studiju iz područja značajnih za promicanje ljudskih prava osoba treće životne dobi kao što je obiteljsko nasilje.

Posljednjih desetljeća međunarodne organizacije upozoravaju na sve veći problem nasilja nad starijim osobama (Council of Europe, 1992.; WHO, 2002.), a što pretpostavlja nužnost uključivanja navedenog sadržaja u obrazovne programe. Jedan od bitnih preduvjeta za učinkovito djelovanje na području nasilja nad starijim osobama su, osim zakonske regulative, i kompetentni stručnjaci koji se, na različite načine, u svakodnevnoj praksi susreću s ovim problemom. Preliminarna istraživanja u Hrvatskoj (Ajduković i sur., 2008.), kao i drugdje u svijetu (npr. Helmes i Cuevas, 2007.; Childs i sur., 2000.; Erlingsson, Carlson, Saveman, 2006.), pokazuju da svijest o učincima nasilja nad starijima nije dovoljno prisutna u profesionalnoj zajednici i javnosti općenito. Neno i Neno (2005.) naglašavaju problem kako još uvijek nasilje nad starijima ne čini sastavni dio formalnog obrazovanja medicinskih sestara. Boldy (2005.) naglašava kako je edukacija profesionalaca u prepoznavanju nasilja nad starijima važna strategija primarne prevencije.

Ispitujući 2007. godine senzibilnost za nasilje nad starijim osobama u obitelji na prigodnom uzorku od 334 ispitanika (38% uzorka su bili stručnjaci, a 62% studenti), Ajduković i suradnice (2008.) utvrdile su da su stručnjaci senzibilniji za problematiku nasilja nad starima ($M=55,25$; $SD=13,81$) od studenata ($M=60,31$; $SD=13,93$). Ovi su rezultati pokazali da je u budućim nastavnim i edukacijskim programima nužno uključiti sadržaje kojima bi se povećala senzibilnost studenata za problematiku nasilja nad starijim osobama. Navedeno istraživanje je također pokazalo relativno veliku prisutnost neutralnih izjava »niti se slažem niti se ne

slažem« kod više od 20% ispitanika na deset od trideset i pet tvrdnji skali senzibilnosti za nasilje nad starijima. Neutralne izjave se javljaju kod tvrdnji koje odražavaju mišljenje da ponašanje starijih dovodi do njihovog zlostavljanja, da je zajednički život u istom prostoru i svakodnevna interakcija među generacijama dovodi do nasilja nad starijima, te tvrdnjama koje relativiziraju nasilje nad starima. Što se tiče relativiziranja nasilja, nalazi upućuju da čak ni stručnjaci ni studenti socijalnog rada i prava nisu u potpunosti sigurni je li materijalno iskorištavanje nasilje, a 1/5 ispitanika psovanje relativizira kao dio kulture. Takvo relativiziranje nasilja nad starijima u obitelji kao i atribuiranje uzroka nasilja na same starije među sadašnjim i budućim stručnjacima upućuje na potrebu daljnjeg rada u području osvješćivanja složenosti i pojava oblika nasilja nad starijima.

CILJEVI

Glavni cilj ovog rada je evaluacija djelotvornosti nastave iz kolegija Socijalna gerontologija u području razvijanja veće senzibilnosti studenata za problem nasilja nad starijima u obitelji.

Dok se zadovoljstvo studenata nastavom (procesni aspekt evaluacije) počelo sustavno pratiti u okviru redovitih studentskih anketa koje provodi Sveučilište u Zagrebu, praćenje djelotvornost nastave odnosno ishoda obrazovnog procesa kod nas je dosta zanemareno područje. Stoga su dodatni ciljevi ovog rada demonstriranje mogućnosti evaluacije doprinosa pojedinih oblika nastave u postizanju očekivanih ishoda te poticanje daljnjih evaluacijskih istraživanja u području djelotvornosti obrazovnog procesa na Studiju za socijalni rad.

METODA

NACRT PROVEDBE INTERVENCIJE U NASTAVI

U istraživanju su sudjelovali studenti Socijalnog rada (N=91) koji su u akademskoj godini 2007./2008. upisali kolegij Socijalna gerontologija, dok je ukupan broj redovitih studenata upisanih na kolegij bio 113. Prema razini provedene intervencije podijeljeni su u dvije skupine:

1. Studenti koji su slušali samo predavanje iz Socijalne gerontologije

U jednom terminu iz Socijalne gerontologije održano je predavanje na temu nasilja nad starijim osobama u trajanju od 2 sata. Studenti su upoznati s osnovnim pojmovima i definicijama iz područja nasilja nad starijima u obitelji, dosadašnjim spoznajama te zakonskim regulativama i preporukama.

2. Seminaristi iz kolegija Socijalna gerontologija

Ova je skupina studenata, uz to što je slušala predavanja iz Socijalne gerontologije, dodatno obrađivala temu nasilja nad starijima u trajanju od 6 sati, sudjelujući u:

- A. prezentaciji aktualnih istraživanja na temu nasilja nad starijim osobama u obitelji u Hrvatskoj i inozemstvu

Cilj je ove intervencije bio ponoviti i produbiti znanja u seminarskoj skupini o nasilju nad starijim osobama. Studenti su imali priliku komentirati i diskutirati o rezultatima aktualnih istraživanja na području nasilja nad starijim osobama u Hrvatskoj i inozemstvu.

- B. prezentaciji i raspravi o rezultatima ispitivanja senzibilnosti za nasilje nad starijima u obitelji kod njihove generacije

Cilj je ove intervencije bio osvještavanje i preispitivanje vlastitih uvjerenja i stereotipa kada je u pitanju nasilje nad starijima u obitelji kroz usmjeravanje pažnje na dobivene rezultate prve primjene skale senzibilnosti, te komentiranje i diskutiranje o rezultatima.

- C. provođenju kratkog intervjua sa starijim osobama o nasilju i diskutiranje o dobivenim izjavama

Cilj je ove intervencije bio ostvarivanje osobnog kontakta sa starijim osobama i upoznavanje s njihovom percepcijom nasilja nad starijim osobama.

Na početku ljetnog semestra u ožujku 2008. studenti su zamoljeni da u svrhu konstrukcije skale za ispitivanje senzibilnosti za nasilje nad starijima i utvrđivanja njezinih psihometrijskih karakteristika sudjeluju u ispunjavanju skale. Također su zamoljeni da na skalama napišu šifru prema kojoj će moći biti identificirani njihovi upitnici pri drugoj primjeni, a u svrhu utvrđivanja psihometrijskih karakteristika skale. Svima su dani papirići na kojima su mogli zapisati svoju šifru i pospremiti je do kraja semestra na prigodno mjesto kako bi se smanjio rizik zaboravljanja šifre. Studenti nisu bili upoznati s planiranim intervencijama, a pripremljene intervencije su im prezentirane kao dio redovnog nastavnog programa. Nakon prve primjene skale uslijedilo je predavanje na temu nasilja nad starijim osobama, a zatim provođenje intervencija u grupi seminarista. Druga primjena skale provedena je krajem svibnja 2008., na kraju nastave iz Socijalne gerontologije.

Budući da se sadržaj tvrdnji koje čine skalu senzibilnosti odnosi na uvjerenja o tome koja se ponašanja mogu imenovati nasiljem nad starijima te koje okolnosti dovode do ove pojave, planirane intervencije su prvenstveno bile usmjerene na kognitivnu odnosno spoznajnu razinu (Aronson, Wilson, Akert, 2005.).

MJERNI INSTRUMENT

Skala senzibilnosti za nasilje nad starijima (Ajduković i sur. 2008.) sastavljena je od 35 tvrdnji koje reprezentiraju različita uvjerenja o objektu stava. Sadržaj tvrdnji odnosi se na uvjerenja o tome koja se ponašanja mogu imenovati nasiljem nad starijima te koje okolnosti dovode do ove pojave.

Formiranje ukupnog rezultata na skali postiže se zbrajanjem odgovora na pojedinim tvrdnjama koji se daju na Likertovoj skali od 5 stupnjeva (od »uopće se ne slažem« do »u potpunosti se slažem«). Mogući raspon ukupnog rezultata je od 35 do 175. Manji rezultat na skali ukazuje na veću senzibilnost prema nasilju nad starijima. Stupanj unutarnje pouzdanosti, Cronbach alpha, je 0,94 što ukazuje na visoku homogenost čestica skale.

REZULTATI I RASPRAVA

Prosječni rezultat pri prvom mjerenju na početku nastave ukazuju na relativno visoku razinu senzibilnosti za nasilje nad starijim osobama i kod skupine studenata koji su slušali samo predavanja i kod skupine seminarista (tablica 1.). Nije utvrđena statistički značajna razlika među skupinama u stupnju senzibilnosti na početku nastave, kao niti na kraju semestra.

Tablica 1.

Razlika u stupnju senzibilnosti između skupine studenata koja je slušala samo predavanje iz Socijalne gerontologije i skupine seminarista iz Socijalne gerontologije u dvije točke mjerenja (na početku nastave i na kraju nastave)

MJERENJE	SKUPINA	N	M	SD	t	p
1. mjerenje	Seminar	47	53,26	12,465	1,212	0,229
	Samo predavanje	39	50,23	10,266		
2. mjerenje	Seminar	47	50,63	11,786	1,752	0,083
	Samo predavanje	39	46,38	10,307		

Svi studenti kao skupina pokazuju statistički značajan napredak u stupnju senzibilnosti za nasilje nad starijim osobama na kraju nastave (tablica 2.).

Tablica 2.

Razlika u stupnju senzibilnosti između dvije točke mjerenja (na početku nastave i na kraju nastave) za sve studente zajedno

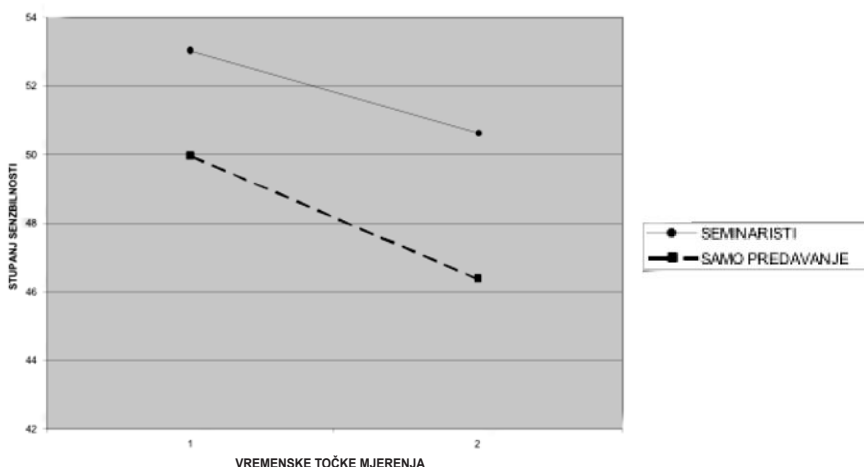
SKUPINA	MJERENJE	N	M	SD	t	p
Svi studenti	1. mjerenje	91	51,88	12,025	3,286	0,001*
	2. mjerenje	91	48,89	11,461		

Iz grafičkog prikaza stupnja senzibilnosti na početku i na kraju nastave (slike 1.) vidljivo je da obje skupine studenata pokazuju napredak u senzibilnosti za nasilje nad starijima na kraju nastave. Međutim, statistički značajnu razliku u smjeru povećanja senzibilnosti za nasilje nad

starijim skupinama dostiže jedino skupina koja je slušala samo predavanje (tablica 3.). S obzirom da navedeni rezultati nisu bili u skladu s očekivanjima, u svrhu njihove analize proveden je razgovor s nekoliko slučajno odabranih studenata seminarista koji su naveli da su upravo kao sudionici seminara iz Socijalne gerontologije dobili puno više uvida iz područja nasilja nad starijima, dok je jedan dio studenata doživio suvišnom i pretjeranom količinu nastavnog sadržaja iz područja nasilja nad starijima na seminaru iz Socijalne gerontologije.

Slika 1.

Stupanj senzibilnosti izražen kao prosječan rezultat na skali senzibilnosti za nasilje nad starijima kod skupine studenata koja je slušala samo predavanja iz Socijalne gerontologije i kod skupine seminarista iz Socijalne gerontologije u dvije vremenske točke mjerenja (na početku nastave i na kraju)

Tablica 3.

Razlika u stupnju senzibilnosti između dvije točke mjerenja (na početku nastave i na kraju nastave) posebno za skupinu koja je slušala samo predavanje i posebno za seminariste

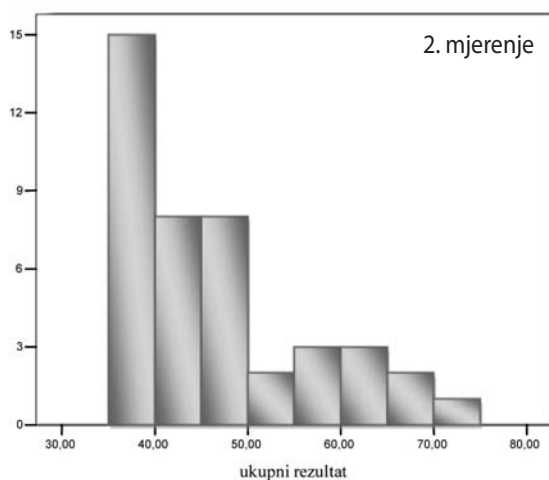
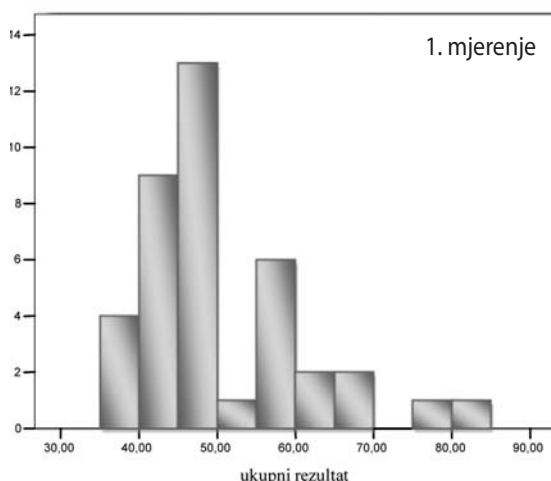
SKUPINA	MJERENJE	N	M	SD	t	p
Seminar	1. mjerjenje	45	53,04	12,588	1,694	0,097
	2. mjerjenje	45	50,62	11,919		
Samo predavanje	1. mjerjenje	38	49,97	10,276	2,691	0,011*
	2. mjerjenje	38	46,58	10,373		

Na prikazima distribucija ukupnih rezultata za obje skupine studenata na početku i na kraju nastave (slike 2. i slike 3.) vidljiv je pomak svih distribucija prema manjim vrijednostima koje ukazuju na veću razinu senzibilnosti za nasilje nad starijima. To je bilo i za očekivati s

obzirom da su studenti socijalnog rada selekcionirani uzorak koji samim odabirom studija socijalnog rada pokazuju veću senzibiliziranost za socijalnu problematiku. Upravo zbog tog visokog stupnja senzibilnosti na samom početku nastave i kod jedne i kod druge skupine studenata teško je bilo očekivati dobivanje veće promjene samim nastavnim programom i korištenim nastavnim intervencijama. Kada uspoređujemo izgled distribucije ukupnih rezultata kod skupine koja je slušala samo predavanje na početku i na kraju nastave (slika 2), može se primijetiti kako se na kraju nastave ta distribucija ukupnih rezultata još više pomiče

Slika 2.

Distribucije ukupnog rezultata za skupinu studenata koja je slušala **samo predavanja** na početku nastave (1. mjerenje) i na kraju nastave (2. mjerenje). Na ordinati su prikazane frekvencije, a na apscisi ukupni rezultat.

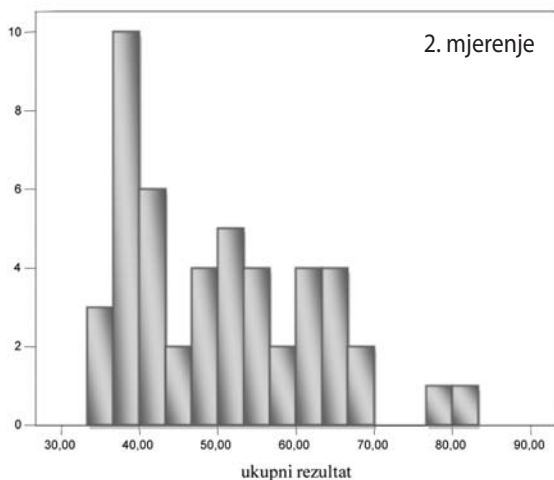
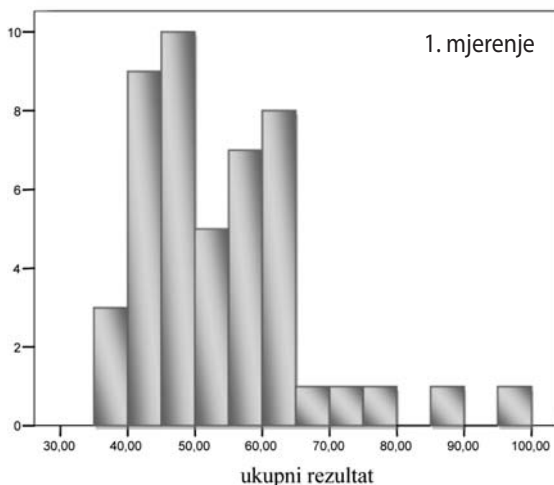

prema manjim vrijednostima. Nasuprot tome, kod skupine seminarista javlja se nakon nastave i veći broj onih koji imaju veće rezultate na skali senzibilnosti (slika 3.). Neki studenti iz skupine seminarista to objašnjavaju kao osobnu nesigurnost i pojavljivanje ambivalencije uslijed zasićenosti prevelikom količinom nastavnog sadržaja iz područja nasilja nad starijim osobama koja je bila uključena u nastavni program seminara iz Socijalne gerontologije.

Slika 3.

Distribucije ukupnih rezultata za skupinu **seminarista** iz Socijalne gerontologije na početku nastave (1. mjerenje) i na kraju nastave (2. mjerenje). Na ordinati su prikazane frekvencije, a na apscisi ukupni rezultat.

Raspodjela odgovora studenata po tvrdnjama također ukazuje na pomak prema vrijednostima koje upućuju na veći stupanj senzibilnosti prema nasilju nad starijima kod obje skupina ispitanika, i na početku i na kraju nastave (prilog 1. i 2.). Zanimljivo je da se dobilo više od 20% odgovora u kategoriji »niti se slažem niti se ne slažem« na gotovo istim tvrdnjama kao u prethodnom istraživanju stupnja senzibilnosti za nasilje nad starijima na studentima i stručnjacima s područja socijalnog rada (Ajduković i sur., 2008.). To su ponovno tvrdnje (označene u tablicama u prilogu 1. i 2. sivom bojom polja) koje odražavaju mišljenje da ponašanje starijih dovodi do njihovog zlostavljanja, da zajednički život u istom prostoru i svakodnevna interakcija među generacijama dovodi do nasilja nad starijima, te tvrdnje koje relativiziraju nasilje nad starijima. Usporedbom prosječnih vrijednosti odgovora na pojedinim tvrdnjama na početku i na kraju nastave dobivene su statistički značajne razlike upravo na nekima od tih tvrdnji (označeno u tablicama u prilogu 1. i 2. kurzivom). Tako se u obje skupine studenata statistički značajno smanjuje uvjerenje da: *stare osobe ne znaju raspolagati sa svojom imovinom, pa je nužno da to čine njihova djeca ili ostali odrasli članovi obitelji (tvrdnja 33)*. Kod skupine koje je slušala samo predavanje statistički značajno se smanjuje uvjerenje da *bi stari ljudi bili manje izloženi nasilju da imaju više razumijevanja za probleme svoje odrasle djece (tvrdnja 32.)*, a kod skupine seminarista se pojavljuje statistički značajno smanjenje uvjerenja da *posuđivanje i ne vraćanje novca starim roditeljima nije nasilje (tvrdnja 23.)*.

U budućem radu treba posvetiti pozornost sadržajima koji upućuju na ambivalentan stav studenata s obzirom da je poznato da su ambivalentni stavovi manje stabilni, slabiji prediktori ponašanja i više povodljivi. Također zahtijevaju specifičnu statističku analizu (Ullrich, 2008.). Ipak, gledajući ove rezultate u cjelini, mogli bismo steći utisak da studenti imaju jasno negativan stav prema nasilju nad starijima kao pojavi, ali su ambivalentniji kad se dođe na područje uzroka gdje su spremniji atribuirati dio uzroka ponašanju samih starijih i jednostavnom činjenicom da stariji i mlađi žive zajedno.

ZAKLJUČAK

Ukupni rezultati na skali senzibilnosti za nasilje nad starijima ukazuju da svi studenti kao skupina pokazuju statistički značajno povećanje senzibilnosti za nasilje nad starijima na kraju nastave, ali je očito za tu dobivenu razliku značajna razlika između mjerenja na početku i na kraju nastave kod skupine koja je slušala samo predavanje. Iako vidljiv napredak u senzibilnosti za nasilje nad starijima, nije se pokazao dovoljno velik da bude i statistički značajan na relativno malom uzorku studenata. Može se zaključiti kako su sama predavanja dovoljna za izazivanje promjene na području senzibilnosti za nasilje nad starijima. Treba uzeti u obzir da je cijeli kolegij u akademskoj godini 2007./2008. obogaćen i drugim sadržajima koji mogu djelovati na općenit stav studenata prema starijim osobama, pa tako posredno i na njihovu senzibilnost za problematiku nasilja nad starijima, što u našem istraživanju nismo posebno mjerili. Analize po tvrdnjama ukazuju na potrebu da se u slijedećim nastavnim

sadržajima iz Socijalne gerontologije veća pozornost usmjeri na one tvrdnje kod kojih se u većem postotku javlja izrazit ambivalentan ili distanciran stav prema fenomenu nasilja nad starijima u obitelji

Valja naglasiti što nismo imali pod kontrolom u ovom istraživanju, a to je raspodjela studenata u skupine. Svi studenti iz skupine koja je samo slušala predavanje imala su obavezu redovitog dolaska na predavanja. U skupinu su ušli oni kod kojih smo imali podatke i za prvo i za drugo mjerenja. U skupini seminarista bili su i oni koji su zbog neimanja drugog izbora morali ove godine upisati seminar iz Socijalne gerontologije iako su možda imali osobni otpor prema tom području djelatnosti socijalnog rada. U tom slučaju moglo se dogoditi da je skupina koja je slušala samo predavanje brže mijenjala stav prema starijim osobama u odnosu na skupinu seminarista.

U budućim sličnim istraživanjima djelotvornosti određenih nastavnih programa moguće je uvrstiti i dodatnu kontrolnu skupinu studenata (Milas, 2005.) nižih godina koja npr. uopće ne sluša kolegij Socijalne gerontologije. Nadalje, pokazalo se značajnim za logičku analizu dobivenih rezultata uključiti same studente korištenjem kvalitativnih metoda.

Na kraju, istraživanje u cjelini pokazuje kao je nužno sustavno evaluirati ne samo proces već i ishode nastave kao bi se na najbolji način balansirali pojedini oblici nastave u cilju postizanja očekivanih obrazovnih ishoda.

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2003). Obrazovanje socijalnih radnika: kako dalje? **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 10 (1), 5-20.
2. Ajduković, M. (2005). Dokument - Globalni standardi za obrazovanje i obuku u socijalnom radu. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 12 (1), 173-198.
3. Ajduković, M. (2001). Poslijediplomsko obrazovanje – pretpostavka razvoja socijalnog rada u 21. stoljeću. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 8 (2), 135-152.
4. Ajduković, M. (2005). Globalni standardi za obrazovanje i obuku u socijalnom radu. **Ljetopis socijalnog rada**, 12 (1), 173-198.
5. Ajduković, M., Muslić, Lj., Rusac, S. & Ogresta, J. (2008). Senzibilnost za problem nasilja nad starijima u obitelji – razvoj skale i prvi rezultati. **Ljetopis socijalnog rada** (u tisku).
6. Aronson, E., Wilson, T. D. & Akert, R. M. (2005). **Socijalna psihologija** (četvrto izdanje). Zagreb: Mate d.o.o.
7. Boldy, D. (2005). Addressing elder abuse. Western Australian case study. **Australasian Journal on Ageing**, 2A, 1, 3-8
8. Childs, H. W., Hayslip, B., Radika, L. M. & Reinberg, J. A. (2000). Young and middle-aged adults' perceptions of elder abuse. **The Gerontological Society of America**, 40 (1), 75-85.

9. Council of Europe (1992). **Violence against elderly people**. Strasbourg: Council of Europe Press.
10. Erlingsson, C., Carlson, S. & Saveman, B. (2006). Perceptions of elder abuse: Voices of professionals and volunteers in Sweden - an exploratory study. **Scandinavian Journal of Caring Sciences**, 20 (2), 151-159.
11. Helmes, E. & Cuevas, M. (2007). Perceptions of elder abuse among Australian older adults and general practitioners. **Australasian Journal on Ageing**, 26(3), 120-124.
12. Neno, R. & Neno, M. (2005). Identifying abuse in older people. **Nursing Standard**, 20(3), 43-47.
13. Milas, G. (2005). **Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima**. Jastrebarsko: Naklada Slap.
14. Sing, H. (2002). Utjecaj globalizacije na manje zemlje te uloga manjih zemalja u procesu globalizacije: Primjer socijalne politike i socijalnog rada. **Revija za socijalnu politiku**, 9 (1), 23-32.
15. Ullrich, J. (2008.). **Attitude ambivalence or statistical artefact? Multivariate measures requires multivariate analyses**. 15th General Meeting of the European Association of Experimental Social Psychology. Opatija, June 10 - 14, 2008, Abstract book, 410.
16. WHO (2002). **The Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse**. Geneva. World Health Organization.

Prilog 1.

Raspodjela odgovora studenata koji su slušali **samo predavanje** na skali senzibilnosti za nasilje nad starima kod 1. mjerenja i 2. mjerenja. Odgovori su iskazani na skali od 1 do 5, pri čemu je 1-uopće se ne slažem, 2-uglavnom se ne slažem, 3- niti se slažem niti se ne slažem, 4-uglavnom se slažem i 5-u potpunosti se slažem.

Tvrdnje	1. mjerenje					2. mjerenje				
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %
1. Podcjenjivanje i ismijavanje starih osoba neće nikome nanijeti štetu.	87,5	10,0	2,5			81,4	18,6			
2. Stari ljudi moraju biti poslušni, pa će doživjeti manje nasilja.	80,0	17,5		2,5		79,1	16,3	4,7		
3. Stari ljudi svojim ponašanjem nekad zasluže da ih se udari.	95,0	5,0				93,0	4,7	2,3		
4. Nasilje nad starim osobama je manje važno od ostalih oblika nasilja u obitelji.	95,0	2,5	2,5			97,7	2,3			
5. Zastrašivanje starih osoba nije nasilje.	82,1	12,8	2,6	2,6		83,7	11,6	2,3	2,3	
6. Jedino fizički oblik nasilja nad starim osobama treba biti sankcioniran.	6,0	70,0	20,8	10,0		74,4	20,9		4,7	
7. Stare osobe su glavni krivac za nasilje nad njima.	90,0	10,0				88,4	7,0	2,3	2,3	
8. Stari ljudi moraju paziti da ne izazovu bijes svojih ukućana.	75,0	12,5	7,5	5,0		78,6	11,9	4,8	4,8	
9. Nedopuštanje starijoj osobi da izađe iz svoje sobe ne spada u nasilno ponašanje	85,0	7,5	2,5	5,0		86,0	14,0			
10. Vikanje u obitelji je sastavni dio naše kulture, pa se verbalna agresija prema starim ljudima ne treba smatrati nasiljem.	60,0	30,0	10,0			74,4	18,6	7,0		
11. Prijetnja i zastrašivanje starijih su ponekad nužne za dobro obitelji.	82,5	15,0	2,5			81,4	14,0	4,7		
12. Nasilje je dobar način da se stare osobe nauči gdje im je mjesto u kući.	100					100				
13. Stari ljudi često prigovaraju i zanovijetaju, što dovodi do nasilnog ponašanja.	25,0	40,0	25,0	10,0		46,5	37,2	7,0	7,0	2,3
14. Nasilje nad starima je medicinski, a ne socijalni problem.	90,0	5,0	5,0			95,3		4,7		
15. Nasilje nad starim osobama u obitelji je njihova privatna stvar.	87,5	7,5	5,0			88,4	4,7	7,0		
16. Stari su često krivi kad u obitelji loše ide i to im se treba jasno reći.	80,0	15,0	5,0			83,7	11,6	4,7		
17. Kad bi stari i mladi živjeli odvojeno ne bi bilo nasilja.	37,5	27,5	22,5	10,0	2,5	41,9	30,2	20,9	7,0	
18. Za sve je najbolje da nasilje nad starim osobama bude obiteljska tajna.	92,5	5,0	2,5			93,0	7,0			
19. Stari ljudi su zahtjevni što dovodi do nasilnog ponašanja njihovih ukućana.	50,0	32,5	12,5	5,0		62,8	30,2	7,0		
20. Zabranjivanje posjeta starijoj osobi nije nasilje.	87,5	7,5	5,0			86,0	14,0			
21. Fizičko nasilje nad starima nema posljedice za njihovo mentalno zdravlje.	100					100				

Tvrdnje	1. mjerenje					2. mjerenje				
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %
22. Stari ljudi svojim ponašanjem izazivaju agresivnost kod mladih.	45,0	30,0	20,0	2,5	2,5	55,8	27,9	14,0	2,3	
23. Posuđivanje i ne vraćanje novca starim roditeljima nije nasilje.	55,0	17,5	22,5	5,0		67,4	23,3	9,3		
24. Prevelika pozornost se posvećuje nasilju nad starim osobama u obitelji.	80,0	15,0	2,5	2,5		88,4	4,7	4,7		2,3
25. Stare osobe bi trebale šutjeti o nasilju nad njima da ne osramote svoju obitelj.	92,5	2,5	2,5	2,5		100				
26. Psovanje je dio naše kulture, pa se korištenje psovki ne treba smatrati nasiljem nad starima.	65,0	22,5	7,5	5,0		60,5	32,6	7,0		
27. Da starije žene manje prigovaraju bile bi i manje izložene nasilju u obitelji.	80,0	12,5	5,0	2,5		79,1	16,3	4,7		
28. Sprječavanje nasilja nad starim osobama u obitelji je odgovornost svih nas.	75,5	15,0		2,5	7,5	72,1	14,0	2,3		11,6
29. Ima situacija kad je opravdano udariti staru osobu.	92,5	5,0		2,5		88,4	9,3			2,3
30. Djeca imaju pravo vršiti pritisak na roditelje da bi došla na vrijeme do svog nasljedstva.	97,5	2,5				100				
31. Stari ljudi bi manje doživljavali nasilje kad ne bi živjeli sa svojom djecom.	25,0	30,0	37,5	5,0	2,5	32,6	30,2	23,3	14,0	
32. Stari ljudi bi bili manje izloženi nasilju da imaju više razumijevanja za probleme svoje odrasle djece.	35,0	35,0	22,5	2,5	5,0	60,5	23,3	14,0		2,3
33. Stare osobe ne znaju raspлагati sa svojom imovinom, pa je nužno da to čine njihova djeca ili ostali odrasli članovi obitelji.	37,5	30,0	30,0	2,5		67,4	18,6	14,0		
34. Stari ljudi trebaju živjeti u domu za starije osobe sa svojim vršnjacima, pa bi bilo manje obiteljskog nasilja.	34	47,5	22,5	27,5	2,5	65,1	18,6	14,0	2,3	
35. Da starije zaista smeta nasilje, prijavili bi počinitelja iako je član obitelji.	60,0	22,5	12,5	2,5	2,5	81,4	9,3	7,0	2,3	

Prilog 2.

Raspodjela odgovora studenata koji su sudjelovali na **seminaru** na skali senzibilnosti za nasilje nad starima kod 1. mjerenja i 2. mjerenja. Odgovori su iskazani na skali od 1 do 5, pri čemu je 1-uopće se ne slažem, 2-uglavnom se ne slažem, 3-niti se slažem niti se ne slažem, 4-uglavnom se slažem i 5-u potpunosti se slažem.

Tvrdnje	1. mjerenje					2. mjerenje				
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %
1. Podcjenjivanje i ismijavanje starih osoba neće nikome nanijeti štetu.	77,1	20,8	2,1			80,4	15,7	3,9		
2. Stari ljudi moraju biti poslušni, pa će doživjeti manje nasilja.	87,5	10,4		2,1		68,6	25,5	5,9		
3. Stari ljudi svojim ponašanjem nekad zasluže da ih se udari.	89,6	8,3			2,1	82,6	17,6			
4. Nasilje nad starim osobama je manje važno od ostalih oblika nasilja u obitelji.	85,4	10,4	2,1		2,1	90,2	7,8	2,0		
5. Zastrašivanje starih osoba nije nasilje.	72,9	18,8	6,3	2,1		76,5	15,7	5,9	2,0	
6. Jedino fizički oblik nasilja nad starim osobama treba biti sankcioniran.	79,2	8,3	6,3	2,1	4,2	80,4	7,8	3,9	5,9	2,0
7. Stare osobe su glavni krivac za nasilje nad njima.	72,9	20,8	4,2	2,1		78,4	19,6	2,0		
8. Stari ljudi moraju paziti da ne izazovu bijes svojih ukućana.	72,9	20,8	6,3			66,0	30,0	4,0		
9. Ne dopuštanje starijoj osobi da izađe iz svoje sobe ne spada u nasilno ponašanje.	87,5	8,3	4,2			86,3	9,8	2,0		2,0
10. Vikanje u obitelji je sastavni dio naše kulture, pa se verbalna agresija prema starim ljudima ne treba smatrati nasiljem.	52,1	41,7	6,3			51,0	39,2	9,8		
11. Prijetnja i zastrašivanje starijih su ponekad nužne za dobro obitelji.	70,8	27,1	2,1			74,5	21,6	3,9		
12. Nasilje je dobar način da se stare osobe nauči gdje im je mjesto u kući.	97,9	2,1				94,1	5,9			
13. Stari ljudi često prigovaraju i zanovijetaju, što dovodi do nasilnog ponašanja.	18,8	39,6	35,4	6,3		28,0	38,0	30,0	4,0	
14. Nasilje nad starima je medicinski, a ne socijalni problem.	77,1	12,5	10,4			86,3	11,8	2,0		
15. Nasilje nad starim osobama u obitelji je njihova privatna stvar.	79,2	12,5	6,3	2,1		80,0	12,0	8,0		
16. Stari su često krivi kad u obitelji loše ide i to im se treba jasno reći.	72,9	18,8	8,3			72,5	25,5	2,0		
17. Kad bi stari i mladi živjeli odvojeno ne bi bilo nasilja.	25,0	35,4	31,3	8,3		27,5	27,5	29,4	9,8	5,0
18. Za sve je najbolje da nasilje nad starim osobama bude obiteljska tajna.	93,8	6,3				88,2	11,8			
19. Stari ljudi su zahtjevni što dovodi do nasilnog ponašanja njihovih ukućana.	47,9	37,5	12,5	2,1		51,0	35,3	13,7		
20. Zabranjivanje posjeta starijoj osobi nije nasilje.	75,0	20,8	4,2			78,4	19,6	2,0		
21. Fizičko nasilje nad starima nema posljedice za njihovo mentalno zdravlje.	93,8	6,3				98,6	2,0			

Tvrdnje	1. mjerenje					2. mjerenje				
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %
22. Stari ljudi svojim ponašanjem izazivaju agresivnost kod mladih.	20,8	45,8	27,1	6,3		31,4	45,1	19,6	3,9	
23. Posuđivanje i ne vraćanje novca starim roditeljima nije nasilje.	43,8	20,8	31,3	4,2		68,6	17,6	13,7		
24. Prevelika pozornost se posvećuje nasilju nad starim osobama u obitelji.	77,1	16,7	6,3			92,2	7,8			
25. Stare osobe bi trebale šutjeti o nasilju nad njima da ne osramote svoju obitelj.	91,7	6,3	2,1			96,1	3,9			
26. Psovanje je dio naše kulture, pa se korištenje psovki ne treba smatrati nasiljem nad starima.	54,2	31,3	12,5	2,1		45,1	31,4	19,6	2,0	2,0
27. Da starije žene manje prigovaraju bile bi i manje izložene nasilju u obitelji.	68,8	27,1	4,2			64,7	31,4	2,0	2,0	
28. Sprječavanje nasilja nad starim osobama u obitelji je odgovornost svih nas.	50,0	33,3	6,3	2,1	8,3	74,5	13,7	2,0		9,8
29. Ima situacija kad je opravdano udariti staru osobu.	85,4	8,3	4,2		2,1	88,2	3,9	7,8		
30. Djeca imaju pravo vršiti pritisak na roditelje da bi došla na vrijeme do svog nasljedstva..	93,8	4,2		2,1		88,2	5,9	5,9		
31. Stari ljudi bi manje doživljavali nasilje kad ne bi živjeli sa svojom djecom	31,3	31,3	31,3	6,3		27,5	17,6	43,1	7,8	3,9
32. Stari ljudi bi bili manje izloženi nasilju da imaju više razumijevanja za probleme svoje odrasle djece.	36,2	31,9	23,4	6,4	2,1	34,0	46,0	16,0	2,0	2,0
33. Stare osobe ne znaju raspolagati sa svojom imovinom, pa je nužno da to čine njihova djeca ili ostali odrasli članovi obitelji.	29,2	29,2	35,4	4,2	2,1	46,0	28,0	28,0		
34. Stari ljudi trebaju živjeti u domu za starije osobe sa svojim vršnjacima, pa bi bilo manje obiteljskog nasilja.	27,1	29,2	31,3	8,3	4,2	41,2	13,7	27,5	11,8	5,9
35. Da starije zaista smeta nasilje, prijavili bi počinitelja iako je član obitelji.	56,3	10,4	27,1	6,3		56,9	35,3	3,9	3,9	

Ljiljana Muslić
Silvia Rusac
Marina Ajduković
University of Zagreb
Faculty of Law
Department of Social Work

SENZIBILIZATION FOR VIOLENCE TOWARDS THE ELDERLY IN STUDENTS: POSSIBILITIES OF INTERVENTIONS THROUGH THE CURRICULUM

SUMMARY

The primary objective of the article is to evaluate teaching efficiency within the course »Social gerontology« related to the development of students' sensitivity to the problem of violence towards elderly members of the family. The secondary objective is to show the possibilities of evaluation of certain teaching forms in achieving expected education outcomes and to encourage similar studies in the field of teaching efficiency within the social work study programme.

The participants in the study were third year students at the Social Work Study Centre (N=91). They were divided in two groups: a) students who only attended the lectures within the course »Social gerontology« and b) students who also attended a seminar within the course »Social gerontology« and studied more in detail the subject of violence toward the elderly after having attended the lectures. The results suggest that in the beginning of the class the two groups of students did not differ greatly as far as the level of senzibilization is concerned. Both groups initially showed a high level of senzibilization for violence towards the elderly. During classes, a statistically significant increase in the level of senzibilization occurred in students who only attended lectures on violence towards the elderly, but not in students who worked on the subject more in detail during the seminar.

The research demonstrates a need to systematically evaluate not only the teaching process but its outcomes as well, in order to better balance certain teaching forms and achieve expected education outcomes.

Key words: *evaluation, teaching efficiency, senzibilization for violence towards the elderly, social gerontology.*

